

Төлөгөн уулу И.

КЫРГЫЗСТАНДА ИСЛАМИЙ БАНКИНГДИ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ШАРТТАРЫ

Тологон уулу И.

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ИСЛАМСКОГО БАНКИНГА В КЫРГЫЗСТАНЕ

Tologon uulu I.

CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF ISLAMIC BANKING IN THE KYRGYZSTAN

УДК: 651.11.7.

Бул макалада Кыргыз Республикасында исламдык принциптерде каржылоону өнүктүрүүнүн шарттары жөнүндө сөз болот.

В данной статье говорится об условиях развития в Кыргызской Республике финансирования на исламских принципах.

This article tells about the conditions of development in the Kyrgyz Republic financing on Islamic principles.

Азыркы учурда насыя алуу карапайым элибиздин калың катмарына чейин сиңип, ийгиликтүү жашоону камсыз кылган финансы булагы катары саналууда. Статистикалык маалыматтарга таянсак, Нарын жергесинде иш жүргүзгөн банк жана банктык эмес финансы-кредиттик мекемелеринин кредиттик портфели 2013-жылдын 31-декабрына карата 2599,2 млн сомду (2012-жылы - 2096,0 млн сом) [1] түзгөн. Демек, облусубуздун ишке жарактуу бир адамына орточо 17,1 миң сом (2012-жылы - 14,0 миң сом) насыя туура келет, же болбосо 2012-жылга салыштырмалуу 3,1 миң сомго көбөйүп, 1 жылда өсүш 22 пайызды түзгөн. Ошону менен катар, айрымдарыбыздын кредиттин айынан кыйынчылыктарга туш болуусунун негизги себептери катары же алган каражатты максатсыз пайдалангандыгы, же финансылык сабаттуулугунун төмөндүгү, же күтүүсүз келип чыгуучу маселелердин алдын-алуу чараларын ойлонбогондугу болуп саналат. Насыяны кайтарууга келгенде пайда таппай эле, бир жагынан алган кредиттин өзүн төгө албай, бир жагынан анын пайызы да, айып пулу да көбөйүп, колдо бар оокаттан, мал-жандыктан, ал тургай, жашаган тамынан да кол жууп калгандар аз эмес. Ушул себептен күнөөнү өзүнөн издебей, кайрылганды канааттандырып насыя берген мекемени күнөөлөгөн нааразы тараптар да арбын.

Насыя алуунун альтернативдүү булагы болуп исламий банкинг (**Исламий банкинг** ([англ. islamic banking](#)) – ислам дининин тартиптерине ылайык банк иштерин жүргүзүү) эсептелет. 1971-жылы Египеттин Каир шаарында Насер социалдык банкынын базасында биринчи ислам банкы уюштурулуп, 1972-жылы ишке киргизилген. Бул банк – Египеттин Мит-Гамр шаарчасында немец сактык банктарынын ислам баалуулуктарына ылайык эксперимент катары иш жүргүзүп, чоң ийгиликтерге жетишкен кичи финансы мекемеден келип чыккан. 1975-жылы Бириккен Араб Эмираттарында биринчи ислам

банкын ачуу указы чыккан жана ошол жылы Сауд Аравиянын Жидде шаарында Ислам өнүктүрүү банкы түзүлгөн. Кыргыз Республикасы 1993-жылдан бери Ислам өнүктүрүү банкынын мүчөсү болуп саналат. Дээрлик 8 жыл мурда, Орто Азияда биринчи жолу 2006-жылдын 16 май айында, Кыргыз Республикасы, Ислам өнүктүрүү банкы жана «Экобанк» ААК (азыркы ЭкоИсламикБанк) биригип, өлкөбүзгө ислам банк ишин жана каржылоону жүзөгө ашыруу боюнча үч тараптуу өз ара түшүнүшүү Меморандумуна кол коюлган. Экобанктын базасында ишке ашуучу бул пилоттук долбоор нөлдөн башталып, кыска убакыт ичинде Ислам укуктарын үйрөнүү, кадр даярдоо, нормативдик-укуктук актыларды даярдоо жана аларды тиешелүү инстанциялардан кабыл алдыруу иштери аткарылган. Максим Бакиевдин кийлишүүсүнүн айынан 3-4 жылдык жымжырттык каптап, кийин ислам принциптерине ылайык каржылоону жайылтуу кайрадан актуалдуука ээ болду. Тилекке каршы, бул өргүү учурунда Кыргызстан, өзүнөн кийин исламий каржылоого бел байлап, бизден тажрыйба алган Казакстандан артта калып, алар ислам финансисттери менен миллиарддаган келишимдерге кол коюуга жетишишти. 2010-жылы Алматыда Шариат жолундагы банк продуктыларынын кеңири түрүн сунуштаган биринчи ислам банкы AlHilal ачылды. Кыргызстандагы Эко Исламик Банк азыр деле пилоттук долбоор бойдон калууда.

Ислам экономикасынын маани-маңызы – пайыздан жана келечектеги товарды соодалоодон (фьючерсные сделки) баш тартуу. Анын негизги багыты жана камкордугу – убакыт менен ойноого тыюу салуу. Мисалы, учурда батыш өлкөлөрүндө алып-сатарлар тарабынан айдала элек буудайды сатуу кеңири жайылган. Ал эми, ислам коомуна реалдуу гана экономикага жана өндүрүшкө багыт алуу менен убакытты сатууга тоскоол болуу милдети жүктөлгөн.

Акчага болгон көз-караш - ислам экономикасынын доктринасында адаттагы финансылык моделден айырмалаган чечүүчү ролго ээ. Ислам түшүнүгү боюнча акча – бул өз алдынча баалуулугу жок, жөн гана техникалык инструмент. Демек, ал өзүнөн-өзү көбөйбөшү керек. Акчанын көбөйүшү үчүн анын ээсинин түздөн-түз өндүрүшкө катышуусу же болбосо шерик катары бирдей шартта тобокелдикке баруусу талап кылынат. Башкача айтканда, алдын-ала пайыздык акыны макулдашпай,

акчанын ээси менен ишкер пайданы да чыгашаны да бирдей бөлүштүрүүсү зарыл. Ислам финансисттеринин иш-аракеттерин, мусулманчылыктагы акча-каражатын убактылуу пайдаланууга берип пайыздык акы алуу укугуна тыюу салуу менен чектейт, башкача айтканда рибага (**Риба** (*араб.* – өсүш, көбөйүү) – карызга берген адам, карыздын үстүнө кошумча акы кошуп беруу шарты менен, карыз алуучунун ортосундагы ар кандай макулдашуу. Мындай макулдашууда товардын ар кандай көлөмдө өзгөрүүсү да риба катары эсептелет.) жол берилбейт. Ошол эле учурда, каражаттын (капитал) ислам жол берген иштерде колдонулбай, же ээсине же коомго пайда алып келбей, бош жатуусуна да болбойт. XIV кылымдык тарыхы бар мусулман укуктарына (фикх (**Аль – Фикх** (*араб.* – терең түшүнүү, билим) – ислам коомундагы социалдык тартиптердин топтому (юриспруденция). Андан тышкары, фикх – бул белгилүү булактарды түшүнүп билүү гана эмес, андагы информацияны тереңдетип түшүнүүгө аракет жумшоо) ылайык исламий банкинг төмөнкү принциптерди сакташы керек:

- пайыздык акынын бардык түрүнө тыюу салуу (депозит, кредит, облигация, овердрафт);
- акча каражатты товар катары колдонууга тыюу салуу;
- кыйын кырдаалга туш келгендерден пайдаланып алып-сатарлык кылууга тыюу салуу (спекуляция);
- алкоголь жана тамеки өндүрүп сатууга, кумар оюндарына (лотерея ж.б.) жана ислам принциптерине каршы келген бардык финансылык кызматтарды көрсөтүүгө тыюу салуу;
- финансы рыногундагы бардык операциялардын ачык-айкындуулугу. Бул өз кезегинде рынок катышуучуларын белгиленген тартипке моюн сундуруп, мүмкүн болушунча тобокелдикти азайтуу.

Жогоруда сөз болгон, ислам принциптерине ылайык каржылоонун адаттагы кредит алуудан айырмасы жана өзгөчөлүктөрү элибизге анчейин деле дайын эмес. Ошондуктан, өзгөчө Нарын жергебизде калктын билбестигинен пайдаланган экстремисттик / террористтик агымдар көбөйүп жаткан мезгилде, ислам принциптерине ылайык каржылоонун эмне экендигин элге түшүндүрүүбүз кажет. Анткени, азыркы күндө ислам жолунда жүргөндөрдүн контингенти жашарып, орточо жаш 16-50 курактагы ишке жарактуу адамдар, башкача айтканда иштеп салык төлөөчү, үй-бүлөнү багуучу адамдар түзөт. Салыштыра кетсек, 1990-жылдары ислам жолундагылардын көпчүлүгүн 50 жаштан өткөн курактагылар ээлечү. Ошондон улам, ислам принцибиндеги каржылоонун өнүгүүсү реалдуу экономиканын өсүшүнө шарт түзүп, жаңы иш орундардын ачылышына, жумушсуздуктун азаюусуна өбөлгө болуп, натыйжасында жакырчылыкка каршы күрөшүүнүн эффективдүү жолунун бири катары караса болот. Бирок, исламий банкинг

биздин өлкөбүз үчүн жаңы продукт болгондуктан тобокелдиктер да аз эмес. Негизги тобокелдиктерди алсак [3]:

- Бухгалтердик – каржылоодо пайда табуунун болушу шарт болгондуктан кирешени кошуп эсептөөдө (начисление) так маалыматтын жоктугу;
- Валюталык – ислам банктарындагы эл аралык которуулар америка долларына көз каранды;
- *Юридикалык* – карыздын кечилүү мүмкүндүгүн эске алуу менен бүтүм чыгаруу. **Форварддык валюттук хеджирлоо** – белгилүү бир датага валютанын алуу/сатуу курсун жана суммасын белгилеп келечекте аткарууга кепилдик берүү менен макулдашуу) юридикалык тыюу салуу;
- *Пайыздык* – пайыздык акы алган адаттагы банктар менен кызматташуу;
- Атаандаштык – банк иштеп чыккан жаңы продукттун атаандаштары тарабынан мыйзамсыз колдонулуу тобокелдиги.

Белгилей кетчү нерсе, ислам принциптерине ылайык каржылоо дин ишенимине карабайт жана бул кызматтан бардык каалоочулар колдоно алат. Бүгүнкү күнгө ислам банктары жана финансы мекемелеринин саны 300дөн ашып, алар 38 мамлекетте иш жүргүзүүдө, анын ичинде Европа, АКШ, Түштүк-Чыгыш Азия жана Жакынкы Чыгыш өлкөлөрү бар. Европада, өзгөчө Англияда адаттагы банктардын (мисалга, Citibank, Barclays) ичинде ислам терезеси (**Ислам терезеси** – Бардык банк операцияларды исламий банкингинин негизинде жүргүзгөн Ислам финансылык системасынын бир бөлүгү) ачылган. Бирок, бул талаш маселе, себеби Шариатта (**Шариат** (*араб.* шариа – максатка туура жол) – курандын жана сүннөттөрдүн негизинде иштелип чыккан диний-этикалык жана укук эрежелеринин жыйындысы) адал акча деген түшүнүк бар, же болбосо криминалдык элементтердин жыгы жыттанбаган адал жол менен табылган акча-каражаты. Ислам экономикасы акчанын жыты бар деген көз-карашта. Эгер Сиз капиталыңызды жакшы иштерге жумшалсын деп ислам терезеси бар адаттагы банкта сактасаңыз, сиздин акчаңыз башка жаман жол менен табылган акчаларга аралашып кетүү коркунучу бар. Сиздин активдериңиз Шариатка ылайык келбеген иштерге жумшалбаш керек. Мисалга, акча-каражатыңызды алкоголь ичмдиктерин сатууга жумшамак түгүл, андан түшкөн пайданы (акчаны) да колдонууга болбойт.

Кыргызстанда ислам экономикасын өнүктүрүүдө кабыл алынган мамлекеттик программа боюнча Улуттук банк – банк тутумундагы исламий операциялары жагына, Мамлекеттик финансылык көзөмөл – исламий камсыздандыруу жагына жооп берет. 2012-жылдан баштап Улуттук банк исламий банкингди өнүктүрүү учун ыкчам кадамдарды жасап, тиешелүү Закондорго жана нормативдик-укуктук актыларга өзгөртүүлөр киргизилди. Натыйжада, 2013-жылдын жыйынтыгы менен

Улуттук банктан ислам принциптери менен иштөөгө руксат алган финансы мекемелери бар. Мисалга алсак, Бишкекте ЖЧК “Ислам микрофинанс” микрокредиттик компаниясы, Ош шаарындагы ЖЧК “Компаньон Инвест” микрокредиттик компаниясы жана Нарын шаарындагы финансылык кооператив “Элькассо” кредиттик союзу. Адаттагы каржы мекемелерден айырмасы – кардардын акча кайтаруу мүмкүнчүлүгүн (кредитоспособность) көздөбөй, ал сунуш кылган проектинин ишенимдүүлүгүнө конул бурушат. Анткени, алар эгер каржыланган проектиден пайда түшсө гана бөлүшүүгө укуктуу. Алар этикалык принциптерди жана ислам нормаларын сактап, моралдык баалуулуктарга абдан көңүл бурушат. Демек, алар Шариатка ылайык келбеген иштерди каржылашпайт.

Жогоруда белгилендей, акыркы жылдары дүйнө жүзүндө исламий банкинг жана ислам принциптерге ылайык каржылоонун өнүгүүсүнө даңгыр жол салынууда. Исламий банкингди Кыргызстанда өнүктүрүү үчүн айрым шарттарды түзүп, талаптарды аткаруубуз абзел:

1. Исламий банкинг жана ислам принциптерге ылайык каржылоого тиешелүү закондорго, укуктук-

нормативдик базаларга тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү;

2. Мындай жаңы банк кызматтарды колдонууга суроо-талаптын болуусу;

3. Исламий банкинг жана ислам принциптерге ылайык каржылоо кызматтарын көрсөтүүчү финансы кредиттик мекемелердин (банк, инвестициялык фонд, камсыздандыруу компания) болуусу жана алардын кызматкерлеринин теориялык жана практикалык билиминин бардыгы;

4. Ислам принциптерине ылайык каржылоо кызматтарынын методдору жана механизмдери жөнүндө калкыбыздын кабардар болуусу;

5. Ислам укугун мыкты билген жана экономикалык маселелерге Шариатка ылайык чечим чыгара алчу адистердин болуусу.

Адабияттар:

1. Улуттук банктын Нарын облустук башкармалыгынын маалыматы
2. Р.Беккин, Мусулманчылыкта камсыздандыруу: теория жана практика – М.: Анкил. – 2001
3. У.К. Сарбанов, А.С. Болджурова, Исламские принципы финансирования в экономике КР. Экспресс-анализ.

Рецензент: к.э.н. Асан уулу К.